

Forskningsmetodik och vetenskapsteori för språkvetare: fjärde tillfället

Fredrik Olsson
fredrik.olsson@sics.se

20 april 2000

Det här är en sammanfattning av det fjärde tillfället på kursen *Forskningsmetodik och vetenskapsteori för språkvetare*. Syftet med redogörelsen är att beskriva vad jag tycker att jag har lärt mig om vetenskaplig metod och teori.

Föreläsningen

Dagens föreläsare var Viveka Adelswärd, professor i Linköping. Föreläsningen handlade om samtalsanalys, speciellt den typen av samtal som utspelar sig mellan lekman och expert i hälsovårdsmiljö. Liksom vid de tidigare kurstillfällena handlade föreläsningen om två olika saker, i det här fallet var det underliggande ämnet etik inom forskningen och det tar jag upp under rubriken "Seminarier" (nedan).

Viveka radade upp en mängd intressanta frågor som hon sedan besvarade med utgångspunkt i hennes erfarenheter från bl.a. en undersökning om hur samtalen mellan en sjuksköterska och hennes patienter förflöt, se (Adelswärd och Sachs, 1998).

Vad gör man när man samtalar?

Man upprättar, omedvetet eller medvetet, någon slags kommunikativa kontrakt som sätter gränserna för hur samtalet kommer att gå till. Forskare är intresserade av vad som sägs (innehåll) och hur det sägs (diskursanalys, makt, tolkningsföreträdare, m.m.).

Hur ska man analysera människors språkliga praktiker utan att sätta sig till doms över dem?

En svår fråga som måste ställas i alla situationer. Något absolut svar kan man förstås inte ge.

Vilka etiska aspekter har man?

Fråga förblev till stor del obesvarad under föreläsningen. Däremot handlade hela seminariet (nedan) om den.

Varför är det institutionella samtalet intressant?

Med institutionellt samtal menar Viveka samtal t.ex. i rättegångar och på läkarmottagningar och det intressanta med dessa är att man blir varse våra samhälleliga villkor;

- Man ser hur pratigt samhället är, dvs. vilken dialogisk kompetens människor har.
- Det komplicerade förhållandet mellan offentligt och privat blir tydligt.
- Det är också tydligt att vi rutinmässigt är trevliga mot människor vi inte känner.

Viveka inflikade också några synpunkter;

- Det finns en ganska utbredd misstänksamhet mot experters sätt att prata, folk anser att språket används som maktmedel för förtryck. Detta är ett, enligt Viveka, oerhört förenklat synsätt eftersom det inte tar hänsyn till interaktionen människor emellan.
- Det finns en övertro på samtal i samhället. Dialogen och prat är alltid bra; "bara man får prata ut". Det tyder på en naiv tilltro till samtalet som ett jämlikt instrument.

Den studie Viveka pratade om, (Adelswärd och Sachs, 1998), handlade om hur experten (i det här fallet sjuksköterskan) återinsätter numeriska uttryck (som betecknar en beräknad risk för att ett visst sjukdomstillstånd ska inträffa) i en kontext när hon pratar med en lekman (patienten) för att han ska få en uppfattning av hur stor den uttryckta risken är.

I studien kände patienterna (alla var män) stor tilltro till sjuksköterskan (en kvinna). Sköterskan

tolkade allt till det bästa; det som var bra enligt patienten parafraserade hon som jättebra, det som inte var så bra gav hon en positiv omformulering och de antydningar till problem som framkom minimerade hon. Författarna tyckte sig se att sköterskan alltid avslutade ett ämne i en positiv anda, men vid närmare granskning höll inte det antagandet.

Den viktigaste frågan att ställa sig i en sådan här studie är hurvida de uppkomna fenomenen är unika för de deltagande i undersökningen. Om så är fallet är resultaten inte intressanta eftersom man ofta strävar efter att extrapolera erfarenheterna och teserna till större sammanhang.

Seminariet

Seminariet handlade om den andra aspekten på till den tillhörande föreläsningen, etik.

Vad finns det för etiska aspekter på forskning?

Man behöver ha **tillstånd** från de undersökta att använda resultaten från undersökningen. Subjektet/objekten för undersökningen måste alltid ha *kännedom* om att data samlas in. Det finns undantag: man har rätt att spela in sina egna samtal utan att samtalspartnern vet om det (lagligt men oetiskt). Man måste se till att resultaten skapats med vetenskapliga metoder samt att de presenteras i vetenskapliga fora, kort sagt, att de *används* i vetenskapliga syften. Insamlade data måste ibland *anonymiseras*, dvs. personliga drag måste raderas så att utomstående inte kan känna igen deltagarna i undersökningen. Ibland måste lagringsmedierna (t.ex. videoband och kassetter) förstöras efter undersökningens slut.

Det är bra med **återkoppling** till de som deltagit i studien så att de får chans att reagera på resultaten och på sättet de presenteras. Forskaren måste vara medveten om, och redogöra för, sin **närvaro** och roll i datainsamlingssituationen.

Det är bra att tänka på vilket **medium** man som forskare använder sig av för att samla in sina data (detta kan dock vara en fråga av mer metodologisk än etisk art).

Hur håller man isär sig själv som medborgare och forskare?

Följdfrågan är; vill man det? Nej, det vill man inte. Jag tror inte att det är möjligt att hålla isär sig själv som medborgare och forskare. Forskningsresultat anses vara giltigare ju mer avpersonifierade de

är och det har jag blandade känslor inför. Det finns ingen objektivitet eller absolut sanning i någon given fråga av forskningskaraktär. Objektivitet uppstår möjligtvis när en stor (heterogen) grupp människor har samma uppfattning i en fråga (det fallet kan kanske ses som själva definitionen av objektivitet). Begreppet objektiv i den betydelsen kommer aldrig att uppstå i forskningsvärlden eftersom de enskilda forskarna (alternativt forskarlagen) vare sig är stora grupper eller heterogena m.a.p. metodologin och de ekonomiska aspekterna i den fråga de utreder.

Vilka är metodologiska problem och vilka är etiska problem? Finns det etiska aspekter på metodologin?

Det finns etiska aspekter på metodologin. Ett exempel är när en forskare vill studera elever i en klassrumssituation. Då kan man inte säga "du är en lågpresterande elev, därför vill jag titta närmare på hur du fungerar i den här situationen" även om det är korrekt ur metodologiskt synvinkel. Klassificeringen av människor i grupper baserade på deras verkliga eller upplevda egenskaper innebär att forskare (den som gör gruppindelningen) redan i den situationen tar sig något slags tolkningsföreträde. Klassificering är en metodologisk fråga som således dras med etiska aspekter.

Några tankar om etik...

Helt klart är att datainsamlande och etik ofta står i konflikt med varandra. Forskaren vill samla på sig samtliga data innan en undersökning, men redan här finns en stor begränsning; man måste faktiskt ta hänsyn till subjektens/objektens vilja. Senare, när resultaten presenterats vill han säkert att andra forskare ska få tillgång till de oförvanskade data för att de ska kunna verifiera hans resultat genom att utföra analyserna igen. I alla fall borde det vara så i en perfekt värld. Återigen spelar etiska aspekter in och reducerar den ivrige forskarens möjligheter.

Etik handlar om hänsyn. Visar man stor hänsyn gentemot sitt ämne och objekten man avser studera genom att spela med öppna kort (tillstånd, återkoppling och närvaro) så är man på relativt säker mark.

Referenser

Viveka Adelswärd och Lisbeth Sachs. 1998. Risk discourse: Recontextualization of numerical values in clinical practice. *Text*, 18(2):191-210.